

A SZUBJEKTIVITÁS KONSTITÚCIÓJA SZENT ÁGOSTONNÁL*

PÉTER MÓNKA

(Kivonat) Szent Ágoston *Vallomások* című művében a reflexiós folyamat nem más, mint a szubjektivitás konstitúciójának folyamata. Tanulmányomban a személyiség megteremtődését, a reflexiós folyamatot, annak kitüntetett szerepét vizsgálom. Arra keresem a választ, hogy milyen viszonyban áll a történeteszerűség a személyes azonossággal? Vajon eleve adott-e az identitás, függetlenül az egyén elmesélt történetétől, vagy pedig van egy olyan rétege, amelyik a történetekben, azok mesélése révén alakul? Eleve azok vagyunk akik, és csak mintegy utólagosan beszéljük el saját történetünket, vagy pedig az elbeszélés konstitutív azonosságunk szempontjából? A tanulmány második felében pedig azt vizsgálom, hogy a mű sokrétősége ellenére miként teremődik meg egy jól elkülöníthető egység, s ebben milyen szerepe is van az önazonosság megteremtését célzó kísérletnek.

Kulcsszavak: önazonosság, ömagaság, ugyanazonosság, élettörténeti elbeszélés, vallomásosság, narratív identitás,.

*

Tartalom

1. A probléma körvonalazása
2. A narratív identitás
 - 2.1. A narrátor és a szereplő
 - 2.2. Az ömagaság és ugyanazonosság kérdése a *Vallomásokban*
 - 2.3. A narratív identitás és élettörténeti elbeszélés
3. A Vallomások szerkezete
 - 3.1. A kereszténység ideje
 - 3.2. A történet szervezőelve
 - 3.3. A szereplők megjelenítése
4. Következtetések

1. A probléma körvonalazása

Szent Ágostont (354-430) mint az ókori kereszténység legnagyobb gondolkodóját, a patrisztika kiemelkedő alakját és a katolikus egyház neves szentjét tartjuk számon. Eszméi mind a teológiai, mind pedig a filozófiai gondolkodásra igen nagy hatással voltak. A 397-400 között keletkezett *Vallomásokat* megterése után tizenegy évvel kezdte el írni.

Ez az első olyan mű, amelyben betekintést nyerhetünk az emberi lélek mélységeibe, abba a lélekbe, amely Isten előtt vallomást téve tárja fel önmagát. Éppen ezért úgy tartják számon, mint ami jelzi az ókor és az újabb kor közötti fordulatot, azaz a szubjektivitás és az emberi személyiség megszületését.¹

Szent Ágoston írása úgy is értelmezhető, mint a boldogság keresésének útja, az autentikus élet, az önkiteljesedés megteremtésére való kísérlet. Ennek lehetőségét pedig az Istennek szentelt életben látja. Szent Ágoston életében a transzcendens mindvégig egy abszolút perspektívaként van jelen, hiszen mindazt, amit a *Vallomásokban* megfogalmaz, ahogyan azt teszi, meghatározza az, hogy maga a megszólított nem más mint Isten.

Ágoston művében ugyanakkor a kor dilemmája is tükröződik. A neoplatonikus eszme, Plótinosz-féle tanítás igen nagy hatással volt rá. Plótinosz az objektum és a szubjektum viszonyának szakadásáról beszél,

* A dolgozat megírásához szükséges anyagi támogatást a Humánerőforrás-fejlesztési Operatív Program 2007–2013 és az Európai Szociális Alap biztosította a POSDRU/107/1.5/S/76841 projekt „A doktori tanulmányok időszerűsége: nemzetköziség és interdiszciplinaritás” keretéből.

¹ Redl Károly: *A személyiség születése*. 478.

azaz az emberi élet meghasonlását fejezi ki. A földi élet számára nem más, mint színjáték. Éppen ezért a külső világban nem teremthető meg az egység, ez csakis a befele fordulás, a lélek önmagában való elmélyedése által lehetséges. Ahhoz, hogy az emberi lélek felemelkedjen és visszatérjen az Egyhez, az Istenhez, erkölcsi megtisztulás, katarzis szükséges. Végző lépés az egyesülés, ez viszont már nem áll a szubjektum hatalmában, ő csakis felkészülhet rá. Ágoston műve pedig épp ezt a felkészülési folyamatot jeleníti meg.

Tanulmányomban a személyiség megteremtődését, a reflexiós folyamatot, annak szerepét vizsgálom. A személyiség vizsgálatának problematikája viszont felveti annak kérdését, hogy milyen viszonyban áll a történetyszerűség a személyes azonossággal? Vajon eleve adott-e az identitás, függetlenül az egyén elmesélt történetétől, vagy pedig van egy olyan rétege, amelyik a történetekben, azok mesélése révén alakul? Más szóval eleve azok vagyunk, akik, és csak mintegy utólagosan beszéljük el saját történetünket, vagy pedig az elbeszélés konstitutív azonosságunk szempontjából? A tanulmány első felében ezekre a kérdésekre keresem a választ, míg a második felében a mű szerkezetét vizsgálom. A *Vallomások* műfaji behatárolása szintén problémákat vet fel, hiszen vannak benne önéletrajzi adatok, filozófiai elméletek, teológiai fejtegetések, Istenhez szóló imák és gyónás. Kérdés viszont az, hogy a mű sokrétősége ellenére, hogyan teremődik meg egy jól megragadható egység? A válasz pedig szintén a személyiség problémájában rejlik.

2. A narratív identitás

2.1. A narrátor és a szereplő

A *Vallomások* első kilenc könyve az életrajzi leíráshoz áll közel. Szent Ágoston retrospektíve mutatja be, értelmezi addigi életét. Felvetődik a kérdés, hogy hogyan is állunk a szereplő, az elbeszélő és a szerző viszonyával, Szent Ágoston mindhárom személy-e egyben, és ha igen akkor mégis, hogyan különíthetőek el ezek a szerepek?

Természetesen saját életének mint elbeszélője jelenik meg, ugyanakkor mivel életrajzról van szó, egyben főszereplője is a történetnek. Viszont a *Vallomásokban* megjelenő szerepek esetében kétféle énről, szubjektumról is beszélhetünk. A megtérés előtt egy úgynevezett „bűnös” énnel találkozunk, a megtérés után pedig a „szent” én jelenik meg. Az első kilenc könyvben megjelenő Ágoston nem ugyanaz, mint akivel a tizedik könyvtől találkozunk. Valójában egyazon személyiségnek két különböző megmutatkozásával állunk szemben. Kérdés az, hogy kinek a szemszögéből ismerjük meg az eseményeket, mindez pedig hogyan befolyásolja az elmondottakat, ki az, akit igazán megismerünk, kinek a lelkébe láthatunk bele?

Az eseményeket, mint minden elbeszélés esetében, voltaképpen a narrátor szemszögéből látjuk, aki pedig nem más, mint a „szent” Ágoston, aki visszapillant múltjára, és jelen helyzetéből értelmezi azt. Az első kilenc könyvet olvasva felvetődhet bennünk a kérdés, hogy hogyan lehetséges az, hogy valaki épp ennyire bűnös legyen? A fiatal Ágoston úgy jelenik meg előttünk, mint aki szinte képtelen a jóra, bűnt bűnre halmoz, sőt odáig jut, hogy e vétkeket csupán önmaga szórakoztatására követi el. Viszont nem szabad megfeledkeznünk arról, hogy mindazt, amit a „bűnös” Ágostonról megtudunk, a „szenttől” tudjuk meg, e tetteket ő értelmezi úgy ahogy. A „szent” Ágoston, maga az elbeszélő, már nem azonos előző, „bűnös” önmagával, önazonossága változáson ment keresztül.

Érdekes az, hogy néha valójában úgy is viselkedik, mint ahogyan azt egy narrátortól megszoktuk, azaz megszólítja szereplőjét, múltbeli „bűnös” önmagát: „Ne légy hiú, lelkem. Vedd észbe te is: maga az Ige szólít, hogy visszatérj.”²

Mindezek alapján pedig azt mondhatnánk, hogy a „bűnös” Ágostont, az első kilenc könyv főszereplőjét, csakis a „szent” narrátor szemszögéből ismerjük meg. A szereplő jelenét nem láthatjuk, csakis egy retrospektív értelmezést olvashatunk. Egy olyan személy értelmezését, akinek önazonossága az idő folyamán változáson ment keresztül. Az elbeszélő valójában egy szereplőt alkot meg, azt egy narrációba helyezi, mindezt pedig úgy teszi, hogy a megalkotott alak és történet a nagy megváltás allegóriájává váljék. Mindez nem azt jelenti, hogy Szent Ágoston ferdít a történeteken, és ezáltal a szöveg elveszteni életrajzi jellegét, hanem azt, hogy az elbeszélői nézőpont úgy rendezi az eseményeket, hogy mindaz az abszolút perspektívát, Istent, a megtérést szolgálja. Ez pedig újabb kérdéseket vet fel. Érdemes megvizsgálni azt, hogy a történetben a megjelenített alakoknak milyen szerep is jut, kik foglalnak el központi helyet, és kik azok akik névtelenül perifériára szorulnak? Ezzel a kérdéssel a tanulmány harmadik részében foglalkozom részletesen.

2.2. Az ugyanazonosság és ömagaság kérdése a *Vallomásokban*

² Augustinus: *Vallomások* (IV. könyv XI. fejezet). 110.

Paul Ricoeur az identitásban az *ugyanazonosság (mêmeté)* és *őmagaság (ipséité)* kettősségét tárja fel. Ricoeur Dilthey „életösszefüggés” fogalmából indul ki, aki az életösszefüggést egyenértékűnek tartotta az élet történetével. Az elbeszélés-elmélet az élettörténetként felfogott önazonosságot a fogalmiság szintjén elbeszélésként értett azonosságként fogta fel. Ez pedig a szereplő azonosságának tekinthető. A szereplőnek az azonossága pedig a cselekményszövés síkján formálódik. Ez azonosságot Ricoeur az *egyezés (concordance)* és *ütközés (discordance)* dinamikus fogalmaival jellemzi. Az *egyezésen* Arisztotelész nyomán azt a rendezőelvet érti, amely a tettek elrendezését irányítja, *ütközésen* pedig azokat a hirtelen fordulatokat, amelyek a kezdettől egészen a befejezésig a történet szabályos átalakulását vezérlik. A cselekmény különböző közvetítéseket hoz létre az események sokfélesége és az elmesélt történet időbelisége között. Belülről nézve az egységesség, kívülről nézve pedig a különbözőség jellemző rá. Éppen ezért a cselekmény egységét „ütköző egyezésnek” (*concordance discordante*) tekinti.³

Ricoeur szerint ennek az azonossághoz kapcsolódó időbeli állandóságnak két része van: a jellem *ugyanazonossága (mêmeté)* és *őmagasága (ipséité)*. A szereplő *őmagasága (ipséité)* a szereplő életének egyszeri időbeli teljességéből felfogott egységéből ered, amely őt mindenki mástól megkülönbözteti. Ezt az időbeli teljességet viszont váratlan események megszakítják, tehát *ütközések* következnek be. Ez az egyezés-ütközés pedig szükségszerűvé teszi az élettörténet némileg visszaható jellegét, amely révén pedig a szereplő azonossága formálódik. Ennek következtében az események esetlegessége valamilyen rendszerre szerveződik, „így változik át sorssá a véletlen.”⁴ Mindebből az következik, hogy az elbeszélés szereplőjeként értett személy „nem saját »tapasztalatainak« különálló entitása. Éppen ellenkezőleg: osztozik az elmesélt történetnek megfelelő dinamikus azonosság rendjében. Az elbeszélés (récit), az elmesélt történet azonosságát építve építi a szereplő azonosságát, s ez utóbbit nevezhetjük elbeszélt azonosságnak (identité narrative). A történet azonossága alkotja a szereplő azonosságát.”⁵

Ricoeur szerint a jellem *ugyanazonossága* az úgynevezett „világ idejében” gyökerezik. Olyan időkeretben, amelyik kívülről fogja egybe a változásokat. Az *ugyanazonosság* ebben az értelemben a múlt időben levő azonosság. Ebben a tekintetben pedig a dolog azonosságával egyezik. E jellem tehát nem egy teremtés eredménye, hanem sokkal inkább a megépítésé. Állandósága épp zártságában rejlik. Innen nézve érthetjük meg azt, hogy a jellem, hogyan kerülhet ellentmondásokba a belső készlettel, indíttatásokkal.⁶

Az *őmagaság* viszont ezzel szemben épp a létezés belső idejéből fakad. Ez olyan idő, amelyik nem múlik, hanem a változásokkal újratertődik, megújul. Minden újratertődés ugyanakkor megújulás is egyben. Azáltal, hogy mindig átalakul, mássá lesz egyben befejezetlen, nyitott. „Másokra való nyitottságában igazán ő maga, másoktól és mások vonatkozásában érkezik igazán saját magához.”⁷

A továbbiakban azt vizsgáljuk, hogy az *ugyanazonosság (mêmeté)* és az *őmagaság (ipséité)* kérdése hogyan is értelmezhető a *Vallomások* esetében. Az *ugyanazonosság* Ricoeur értelmezésében az, amely által a személy újra és újra azonosíthatóvá válik. Tehát nem más, mint a változásokban kifejlő állandóság.⁸ Az *ugyanazonosság* a belső történésekről leválasztható, olyan időkeret, amely kívülről fogja egybe a változásokat. Az *őmagaság (ipséité)* viszont a létezés belső idejéből fakad, olyan idő, amelyik folyamatosan megújul. A személy úgy ő maga, hogy folyamatosan mássá lesz, átalakul, s éppen ez által válik egyfajta nyitott azonossággá.

Szent Ágoston igazi törést, ütközést életében akkor érez, amikor saját bűnössége tudatosul benne. A VIII. könyv I. fejezetében így fogalmaz: „Evilági életem körül már minden megingott és arra várt szívem, hogy megtisztogassam a régebbi kovásztól.”⁹ Valójában a múlt történései és a jövőbeli várakozások együttesen jelennek itt meg. A múlt az, amikor a „kovász” a bűn felgyülemlett, a jövőtől pedig az ezektől való megtisztulást várja. Jelenbeli azonosságát e két idő viszonylatában fogalmazza meg. Eddigi önazonossága kérdőjeleződik meg, hiszen minden meginog, bizonytalanná válik.

Az önmagára való reflektálás hangsúlyosan a VIII. könyv VII. fejezetében következik be, amikor is Ponticianus szavait hallgatja. Az ekkor történetekről így nyilatkozik: „Te pedig Uram, beszéde közben visszafordítottál magamhoz engem. Előcibáltál engem hátam mögöl, ahová sompolyogtam, hogy ügyet se kelljen vetnem magamra. Arcom elé idéztél, hogy megpillanthassam, milyen utálatos vagyok. Torzult, szennyes, fertőzött, fekélyes. Láttamra elborzadtam, de nem akadt hely, ahová elfussak magamtól. És ha iparkodtam, hogy elhessegessem magamról szemem, te ismét szemközt állítottál magammal engem, míg

³ Vö. Ricoeur: *Az én és az elbeszélt azonosság*. 374-375.

⁴ Ricoeur: *i.m.* 384.

⁵ Uo.

⁶ Lásd. *Vallomások*. IX. könyv.

⁷ Veress: *A beszélgetés, amely „mi magunk vagyunk”*. In.: uő: *Az értelem értelméről*. 196.

⁸ Veress: *i.m.* 195.

⁹ Augustinus: *i.m.* 212.

tovább szötte Ponticianus a beszédje fonalát. Pillantásomba késztetted ábrázatomat, hogy gonoszságomat meglássam és meggyűlöljem.”¹⁰ Ez az a pont, amikor életében a tulajdonképpeni fordulat, ütközés bekövetkezik. Eddigi önazonossága megkérdőjeleződik. Külső nézőpontból kezdi vizsgálni önmagát, úgy tekintve magára, mint egy egyes szám harmadik személyű egyénre, mint egy megfigyeltre. Szavaiból épp az derül ki, hogy eddig ügyet se kellett vessen magára, most pedig Isten szavai épp arra kényszerítik őt, hogy reflektáljon önmagára. E reflexió következtében pedig elborzad múltbeli énjétől, utálatosnak érzékeli azt. Valójában ez lenne az elbeszélésnek kiindulópontja, az, amikor is a reflexió megkezdődik.

Eddigi identitását nyelvileg is meg tudta ragadni, voltaképpen a *Mi vagyok?* kérdésre tudott válaszolni. Önazonosságát külső jellemvonásokban tudta megragadni, abban, amit ugyanazonosságnak nevezhetnénk. Itt viszont inkább a *Ki vagyok?* kérdéssel szembesül, ezt pedig narratív eszközökkel már nem tudja megfogalmazni.

Ezt követően a kertbe vonul el elmélkedni, tanítványa, Alypius pedig követi őt. Azt mondja ahhoz, hogy Istenhez térjen nem ide-oda ingó s hányódó akarat kell. Mert az ilyenek az egyik fele felszökken, a másik pedig lehanyatlik a küzdelemben.¹¹ Valójában ez az az akarat, ami eddig jellemezte őt.

Itt önmagával vív harcot, a személyiség törését láthatjuk. Régi énje megszólítja őt, bűnös gondolatokat súg neki. A jelenbeli önmaga pedig ezeket próbálja meg hárítani. A vívódás, ahogy ő fogalmaz, magából indult, és csupán csak maga ellen.¹² Tehát nem más mint egy belső harc, amit önmagával vív. Előző önmaga jelenbeli énjét, mint egyes szám második személyű személyt szólítja meg. Ricoeuri fogalomhasználattal elve az eddigi időbeli teljességben *ütközés* következik be. Olyan pillanat ez, amely a változás révén újratermíti eddigi önmagát. „Minél közelebb jött az időpont, hogy *mássá kelljen lennem* [kiemelés P.M.], annál több ijedelmet riasztott föl bennem.”¹³ Ez az a pont, amikor a szereplő azonossága és a narrátor önazonossága egybeesik.

Ágoston elmélkedés közben hirtelen fölugrik Alypius mellől, és egy fűgafa alá téved. Ez lesz megtérésének helyszíne. Emlékezzünk vissza arra, hogy ifjúkori bűneinek kiteljesedése szintén egy fához kapcsolódik, a körtefához, ahonnan barátaival együtt a körteket ellopták. Most viszont e fa tövében egy szózatot hall, amelyet Isten üzenetének tulajdonít, és amelynek hatására véglegesen megtér.

Szent Ágoston úgy érzi, hogy igazi önazonosságát akkor találta meg, amikor Istent. Az V. könyv II. fejezetében így fogalmaz: „Hol voltam én, midőn kerestelek? Lám, te előttem voltál. Én pedig magamtól is messze távolodtam, magamat sem találtam, mennyivel kevésbé lelhettem rád?”¹⁴ Valójában az önazonosság hiánya az, ami miatt Istent sem találja. Itt válik világossá az, hogy valójában a *Ki vagyok?* kérdéssel eddig nem foglalkozik.

A *Vallomásokban* megjelenő önazonosság tehát az Istenhez való viszony szemszögéből értelmezhető. Akkor talál rá igazi énjére, önmagára, amikor Istent is megtalálja. Eddig a pillanatig pedig az önazonosság hiánya jellemzi, távol van önmagától, attól az önmagától, akivé válni szeretett volna, akivé majd válik az *ütközés* során. Igazi lényegét pedig éppen ebben az önazonosságban látja. Mindezek értelmében pedig az első nyolc könyv esetében elkülöníthetünk egy szereplői azonosságot, amely a cselekményszövés síkján formálódik. Viszont a szereplői azonosság nem esik egybe a narrátor, a szent Ágoston önazonosság tudatával, annak ellenére, hogy történetének főszereplője ő maga.

Ricoeur rámutat arra, hogy a valós életben semminek nincs elbeszélő kezdetértéke. Hiszen az emlékezés a kisgyermekkor idejében eltéved. Fogantatásunkról, születésünkéről, sőt korai kisgyermekkorunkról sincs emlékün. Ezek az események inkább mások, a körülöttünk lévő emberek történetéhez kapcsolódnak. Életünk vége, halálunk pedig szintén mások, túlélőink elbeszéléseiben valósulhat meg, mert én, aki saját halálom fele tartok, soha nem tudom azt elbeszélt végként felfogni.¹⁵ Tehát valós élettörténetem mindkét vége nyitott. Életemnek teljes szeletei mások életének is részei, mások életével fonódik össze. Ricoeur szerint pedig épp ez az összefonódás és a két végpontból következő nyitottság az, ami megkülönbözteti az élettörténeteket az irodalmi történetektől.¹⁶ E nyitottság révén a teljes élet megfoghatatlanná válik, ezért a fikcióra van szükség ahhoz, hogy rögzíteni lehessen az eseményeket. Ebben nyújt segítséget az elbeszélés.

A *Vallomások* esetében a két végpont szintén nyitva marad. Szent Ágoston az I. könyv VI – VII. fejezetében csecsemőkorát próbálja rekonstruálni. Arra kérdez rá, hogy büntelennek tekinthető-e ez az időszak? A kérdésre pedig tagadó választ ad, hiszen a csecsemőnek nincs ugyan tudata, viszont van bűne.

¹⁰ Augustinus: *i.m.* 229.

¹¹ Augustinus: *i.m.* 232.

¹² Augustinus: *i.m.* 240.

¹³ Augustinus: *i.m.* 238.

¹⁴ Augustinus: *i.m.* 124.

¹⁵ Ricoeur: *i.m.* 401.

¹⁶ Ricoeur: *i.m.* 402.

„Ártatlan ugyan a gyöngé csecsemőtest, de a lélek immár nem ártatlan benne.”¹⁷ Ezt pedig az irigység érzetével illusztrálja: „Szó nem hagyta még el az ajkát, de sápadt irigyen és keserves arcockával pislogott a tejtestvér felé.”¹⁸ Mindezt viszont csak a dajkáinak, szüleinek szavaiból és más csecsemőkkel való találkozásából ismeri. Saját csecsemőkoráról nincs emlékezete, éppen ezért úgy érzi, hogy nem szükséges foglalkoznia vele, mivel nem tudatosan követte el mindezeket a bűnöket. „Ámde nem bíbelődöm többé ezzel az idővel. Mi közöm hozzá, ha emlékezetem már nyomait sem őrzi?”¹⁹ Tehát Ágoston azt tekinti bűnnek, amit az ember szándékosan követ el. Ezt az időszakot nyitva hagyja, hiszen mivel nem emlékszik erre a periódusra, minderről nem tud hiteles beszámolót nyújtani, csakis mások elbeszéléseiből rekonstruálható e korszak. A másik végpont, a saját halála pedig szintén nyitva marad, nem nyúl fikciók után egyik végpont esetében sem. E két végpont nyitottsága pedig szintén azt bizonyítja, hogy nem egy irodalmi történettel, fikcióval állunk szemben, hanem egy élettörténeti elbeszéléssel.

2.3. A narratív identitás és élettörténeti elbeszélés

Ömagaság és ugyanazonosság között az elbeszélt azonosság teremt kapcsolatot. Személyes identitásunknak szüksége van arra, hogy nyelviileg artikulálódjon. Ricoeur így fogalmazza meg ezt: „...az elbeszélés (récit), miközben elbeszéli (*narrativisant*) a jellemet, visszaadja neki azt a mozgást, amely megrekedt a szerzett képességekben, a rögzült azonosulásokban. Az igaz élet szándékát elbeszélve (*en narrativisant*) az elbeszélés (récit) a szeretett vagy a tisztelt szereplők felismerhető tulajdonságaival ruhazza fel a jellemet. Az elbeszélt azonosság egyszerre adja kezünkbe a lánc mindkét végét: a jellem időben való állandóságát és az önmegőrzést.”²⁰

Az elbeszélés, életünk eseményeinek elmesélése maga is része és alakítója az életfolyamatnak. Egyrészt úgy mint szervezőelv, retrospektíve jelenbeli szempontoknak és tapasztalatoknak megfelelően, mindig újrendezi a múlt eseményeit, másrészt pedig úgy, mint értelemadó és értelemteremtő közeg, amelynek az életfolyamattal való összeszövődései révén az élettörténetnek minden pontja egy egységes egésszé, életgésszé teljesedik ki.²¹

Elbeszéléskor a mából tekintünk vissza a múltba. Az újratemtett történet viszont nem csak múlttal, hanem a jövővel is kapcsolatban áll úgy, hogy épp azt alapozza meg. A történet a múltból táplálkozik, viszont a jövő fele tekint. Elbeszéléskor addigi önazonosságunk megkérdőjeleződik, ahogyan ezt Ágostonnál is láttuk. Kérdés az, hogy az elbeszélt azonosság mennyiben egyezik meg a múltbeli azonossággal?

Minden embernek van élettörténete, amit megélt. Legtöbbünk pedig képes ennek a történetnek az elbeszélésére. Ebben az elbeszélésben pedig individuunként mutatjuk meg önmagunkat. Az élettörténet elbeszélése során folyamatosan újratemtjük önazonosságunkat. Az elbeszélés során emlékezetünkre támaszkodunk, ugyanakkor újból és újból megfogalmazzuk önmagunkat, az eseményeket bemutatva ismét megéljük saját történetünket. Valójában az élettörténet ennek alapján nem más, mint egy narratív vallomás arról, hogy hogyan is éltük meg belső időnk, ömagaságunkat, s melyek életünknek azok az eseményei, amelyek méltóak a megőrzésre. Ez az a pont, amelyik átvezet a következő kérdéshez, ahhoz, hogy Szent Ágoston életének mozzanatait, hogyan rendezzi, mit mutat meg nekünk, és miért teszi ezt úgy ahogy?

3. A Vallomások szerkezete

3.1. A kereszténység ideje

A *Vallomások*at hagyományos értelemben három részre oszthatnánk. Az első kilenc könyv drámaiságban gazdag, Ágoston életútját, vívódásait mutatja be, születésétől egészen a megtéréséig. A tizedik könyv pszichologizáló jellegű, a keresztény Ágoston belső életébe pillanthatunk bele, lelke úgy jelenik meg, mint a bűn és az erény harcának színtere. A tizenegy – tizenharmadik könyv a legelvonatbabb, a Szentírás magyarázatát tartalmazza.²²

E felosztás szerint azt mondhatjuk, hogy a három rész három különböző időt elevenít meg: az első rész Ágoston múltját, a második jelenbeli helyzetét, a harmadik pedig a jövőt, az Isten törvénye szerint való életet, az üdvözülést. Viszont Ágostonnál mint láttuk az abszolút perspektíva mindig Isten, a transzcendens. Bármiről is beszéljen nézőpontját mindig az Istenhez való viszony határozza meg. Ugyanez érvényes a mű

¹⁷ Augustinus: *i.m.* 33.

¹⁸ Uo.

¹⁹ Augustinus: *i.m.* 34.

²⁰ Ricoeur: *i.m.* 408.

²¹ Veress: *i.m.* 197.

²² Vö.: Redl: *i.m.* 483.

szerkezetére is. Redl Károly hívja fel a figyelmet arra, hogy e szerkezeti felépítés valójában a kereszténység idejével kapcsolható össze.²³ A keresztény szemléletben is a múlt a döntő események ideje, ilyen a bűnbeesés, a megváltás; a jelen viszont a bűn és az erény harcának színtere; a jövőhöz pedig a tökéletes boldogság, a túlvilág és Isten látása kapcsolódik. A keresztény tan középpontjában az üdvtörténet áll, amelyben az Istentől elpártolt lélek helyreállítja kapcsolatát Istennel, azaz megkeresztelkedik. A mű tehát összekapcsolja az egyéni tudat fejlődésének problémáit a hívők közösségi tudatformájának alakulásával. Valójában a keresztény történetiség logikáját ragadja meg.

Ágoston megtérésben, lelki fejlődésében döntő szerepe van a múltnak. A múlt jelenti számára azt a szilárd alapot, amelyre folyamatosan reflektálva, „a múltat mintegy megszüntetve megőrizve, lépésről lépésre előbbre juthat”.²⁴ Viszont ez az előrehaladás egyben regresszió is, amelyben a múltat úgymond elsajátítja, ugyanakkor feldolgozza. Ez a múltból való folyamatos építkezés egyben fejlődés is. Ebben a tekintetben az emlékezésnek, a reflexiónak konstitutív szerepe van.

A lélek, amelyik saját lényegét Istenhez való viszonyában fogalmazza meg, ahhoz, hogy megvalósítsa önmagát, rákényszerül erre a reflexív mozgásra. Az emlékezés, a múltnak a számbavétele nem más, mint a belső fejlődés ábrázolásának módszere. A külső események mindig egy magasabb célnak rendelődnek alá, a lélek útjának, a megtérés bemutatásának.

Egyéni életének külső és belső mozzanatát egyaránt ábrázolja. Természetesen a belső mozzanatokra tevődik a hangsúly, hiszen középpontban a megtérés áll, viszont a külső mozzanatok azok, amelyek elősegítik bizonyos értelemben ezt a megtérést. Éppen ezért a külső mozzanatok alárendelődnek a belsőnek, úgy is mondhatnánk, hogy a belső az, ami meghatározza a külsőt, abban az értelemben, hogy szelektálja azt. Életének minden mozzanata úgy jelenik meg, mint az Istenhez vezető út szükségszerű mozzanata.

3.2. A történet szervezőelve

Az életrajzi események bemutatásánál nem az időbeli egymásutánosság, kronológia vezérli, ennél sokkal mélyebb egységet keres. A szervezőelv az Istenhez való viszony, a tőle való eltávolodás és a hozzá való visszatérés. Ágoston úgy lép fel, mint egy narrátor. E folyamatban pedig fordulópontokat, hátráltató mozzanatokat keres. Ágoston gyerekkorától kezdve ismerte Istent, többször már-már szinte meg is tért, viszont ilyenkor léptek közbe mindig a hátráltató, akadályozó események.

E szervezőelv nem csak az egész egységen érhető tetten, hanem a kisebb részekben egyaránt. Ágoston adott pillanatban közeledik Istenhez, viszont egy hátráltató mozzanat következtében eltávolodik tőle. Mindez pedig azért, mert még nem kész a megtérésre. Nézzük meg, hogyan is lehetne tagolni a szöveget e szervezőelv tekintetében.

A gyermek Ágoston könyörög Istenhez, már ismeri Istent, annak lényegiségét: „nagyságos valaki vagy, bár meg nem jelensz érzéki valónknak, de meghallgatsz minket és segíthetsz rajtunk. Így már gyerekfejjel könyörgésbe kezdtem, én segítségem és menedékem, hozzád. (...) És könyörögtem kicsi mivoltommal, de nem kicsi indulattal...”²⁵ – fogalmazza meg Ágoston az I. könyvben. A gyermek Ágoston úgy jelenik meg, mint hívő lélek. Ezt bizonyítja az is, hogy amikor megbetegszik a keresztiségért könyörög, viszont megkeresztelése elmarad, mivel hamarosan meggyógyul. A betegség olyan mozzanat, amely közelebb viszi őt Istenhez, viszont a gyógyulás az, ami eltávolítja őt tőle.

A *Vallomások* további részeiben már a felnőtté válás folyamatát láthatjuk, ami az Istentől való fokozatos eltávolodás is egyben. Szent Ágoston azokat az eseményeket emeli ki (játék, színpad, könyvek – Homérosz, Vergilius: *Aeneas*), amelyek közrejátszottak abban, hogy fokozatosan eltávolodott Istentől. Életének további részét pedig a fokozott elszakadást jellemzi, az ifjú egyre távolabb kerül Istentől. A teljes elszakadás, a tetőpont az, amikor lopásba keveredik. A lopásnak nincs anyagi oka, nem azért lopják el a körtéket, mert szükségük volt rájuk, hanem csakis azért, mert örömet lelték benne. Erről a tetteről így nyilatkozik: „A fáról igen nagy mennyiséget vittünk el magunkkal, de nem azért, hogy jóllakjunk vele. (...) Mégis megtettük, mert kedvesnek találtuk, hogy a tilosat járjuk.”²⁶ Ezt követően pedig a szerelem rabságába esik, amely szintén szakadékot képez közte és Isten között.

Ez időszakot követően a közeledést az olvasmányainak köszönheti. Cicero: *Hortensius* művének olvasása, változást idézett elő lelkében. „Tápázkodóban voltam, hogy visszatérjek hozzád.”²⁷ Viszont a Szentírás egyszerű nyelvezete visszariasztja őt.

²³ Redl: *i.m.* 486

²⁴ Redl: *i.m.* 484.

²⁵ Augustinus: *i.m.* 36.

²⁶ Augustinus: *i.m.* 62.

²⁷ Augustinus: *i.m.* 77.

Majd a manicheus tanítás bővületébe esik, ami fokozatosan eltávolítja őt Istentől. Tehát stúdiumai legtöbb esetben nem hogy segítenék őt, hanem sokkal inkább hátráltató körülményként lépnek fel. Ebben az időszakban Isten hatalmával a barátja révén találkozik. Barátja a megkeresztelkedés következtében meggyógyul, viszont Ágoston ezt nem tekinti Isten csodájának, míg a barát igen. Maga a megtérés még nagyon távol áll tőle, viszont Isten hatalmával már találkozik. Szent Ágoston barátja betegségének, halálának és emiatt érzett saját fájdalmának négy fejezetet is szentel.²⁸

Élete további részében olvasmányai szintén fontos szerepet töltenek be, ezek hatására fokozatosan egyre inkább távolabb kerül Istentől. Arisztotelészt kezd olvasni, az anyagi fogalmakat, Arisztotelész kategóriáit gond nélkül megérti, viszont a szellemiek iránt még egyáltalán nincs érzéke. Az Istenhez való közeledés viszont ismét érzékelhető akkor, amikor Faustusszal találkozik. Megfogalmazza azt, hogy kilenc évig várt arra, hogy a nagy manicheus püspökkel találkozhasson, azonban csalódnia kell benne, ennek következtében pedig abbahagyja a manicheus könyvek tanulmányozását, majd pedig Rómába utazik.

Ettől kezdve egy fokozott Istenhez való közeledés figyelhető meg. Elpidius felkelti érdeklődését a katolikus hit iránt, ezt pedig Ambrus püspök teljesíti ki. Ambrus püspökhöz és általa Istenhez fokozatosan, lépésről-lépésre közeledett, viszont mindez tudattalan volt számára. „Lépésről lépésre mégis közelítettem hozzá, bár halovány sejtelmem sem volt erről.”²⁹ Tanítványai, Alypius és Nebridius, révén szintén egyre közelebb kerül Istenhez. A távolodás akkor érzékelhető, amikor élettársáról és jövődöbéli feleségéről beszél. Élettársát elhagyja azért, hogy feleségül vehesse a neki szánt lányt, viszont mivel arra két évet kell még várnia, nem bírja az egyedüllétet, ezért egy másik nőt választ addig magának. A test, a testi vágyak úgy jelennek meg, mint hátráltató körülmények.

A fordulatot ismét az olvasmányai hozzák. Platonikus könyveket kezd olvasni, amelyekben felleli Isten igéjét. Így nyilatkozik erről: „Beléptem. Lelkem szeme bármilyen gyöngye volt, de lelkem e szeme fölött, értelmem fölött, változatlan világosságot láttam.”³⁰ Ez készíteti őt arra a lépésre, hogy Simplicianust meglátogassa.

A megtérés Ponticianus Szent Antalról szóló beszéde hatására következik be. A történetet halva, önmagára, múltjára kezd reflektálni, a kertbe vonul, ahol végérvényesen Isten követőjévé válik. Ezt követően Alypiusszal és fiával, Adeodatusszal megkeresztelkedik.

Az életrajzi mozzanatok bemutatása mint ingamozgás értelmezhető. A büntelenségtől (abban az értelemben, hogy a gyermek nem emlékszik tetteire, nem tudatosan cselekszik) halad a bűnösség fele, majd pedig fokozatosan visszatér Isten útjára.

A III. könyv XII. fejezetében ő maga fogalmazza meg azt, hogy sok mindent mellőz, és azokra fekteti a hangsúlyt, amelyek a vallomás szemszögéből lényegesek. „Sok mindent mellőzök ugyanis, gyors léptekkel haladok inkább a vallomásra jobban unszoló dolgok felé. Sok eseményre meg már nem is emlékszem.”³¹

Az időbeliség, mint szervezőelv helyét az Istenhez való viszony, a tőle való eltávolodás és a hozzá való visszatérés veszi át. E szervezőelv nem csak a nagy egység esetében érvényesül, hanem amint láthattuk a kisebb részek esetében is felfedezhető. Célja nem az életrajzi adatok pontos közlése, hanem az Istenhez vezető út bemutatása. A múlt úgy jelenik meg számára, mint egy szilárd alap, amelyre folyamatosan reflektál. A múlt eseményeit feldolgozza, s ezáltal lépésről lépésre halad előre. A múltból való folyamatos építkezés egyben fejlődés is, e tekintetben a reflexiónak konstitutív szerepe van.

3.3. A szereplők megjelenítése

A szereplők kiválasztásban, megjelenítésében szintén érzékelhető egyfajta tudatos narrációs eljárás. Nem véletlen az, hogy egyes alakok nagyobb szerepet kapnak, mások pedig háttérbe szorulnak.

Az édesanya alakja központi szerepet foglal el a műben, hiszen szent életvitelével hozzájárul Ágoston megtéréséhez. Míg a másik szülő, az apa, háttérbe szorul. Ő az, aki elfordul Istentől, éppen ezért fiának vallásos nevelésében sem vesz részt. Ezzel ellentétben az anya szent életével nem csak fiának, hanem egész környezetének példát mutat, ugyanakkor férjét is próbálja a hit útjára vezérelni.

Ugyanakkor az anya többször is név szerint jelenik meg, míg az apa nem. John Freccero³² mindezt az ödipusz komplexussal magyarázza, viszont véleményem szerint nem erről van szó. Álláspontom az, hogy ez az eljárás szintén az abszolút perspektívával magyarázható. Ágoston életének középpontjában a megtérés áll,

²⁸ V. könyv, IV., V., VI., VII. fejezet

²⁹ Augustinus: *i.m.* 146.

³⁰ Augustinus: *i.m.* 197.

³¹ Augustinus: *i.m.* 93.

³² Freccero, John: *Autobiography and Narrative.*

éppen ezért mindent ennek rendel alá. A szereplők megjelenítésében szintén ez érvényesül. Azok a szereplők jelennek meg név szerint, részletesen bemutatva, akik szerepet játszottak megtérésében, akik viszont hátráltatták őt ebben, azok inkább háttérbe szorulnak. Ez érvényesül az anya és az apa megjelenítésében is.

Ugyanez a névtelenség figyelhető meg például Ágoston élettársai, jövődöbeli felesége esetében is. Az élettársnak csak egyetlen egy fejezetet szán,³³ holott életében nagy szerepet töltött be, hiszen ő fiának az édesanyja. A jövődöbeli feleség szintén névtelenül, csak egy fejezet erejéig jelenik meg. Ezzel szemben a barát alakja sokkal nagyobb teret kap, annak ellenére, hogy az ő nevét sem említi. Mégis ez egy olyan mozzanat Ágoston életében, amelyben Isten üzenetét véli felfedezni. Azok a barátok, akikkel ifjú korában érintkezett szintén névtelenül jelennek meg, hiszen ők mindvégig bűnre csábították. Ő maga fogalmazza meg, hogy egyedül nem követte volna ezeket a bűnöket, társai mintegy negatív példák voltak számára.

Az életrajzi elbeszélés második felében, ahogyan egyre inkább közeledik Istenhez, a szereplők már név szerint jelennek meg. Elpidius felébreszti benne a katolikus hit iránti érdeklődést, Ambrus püspök az, aki a megtérési folyamatban mindvégig Ágoston mellett van, Simplicianus és Ponticianus szintén közvetlen szerepet játszanak a megtérésben. Tanítványai, Alypius és Nebridius, pedig ugyancsak segítik őt, sőt Alypius az, aki mellette van megtérésének pillanatában.

A névtelenség kérdése igen érdekes családjának egy másik közeli tagja, a fia esetében. Fiáról kezdetben úgy beszél mint, a bűnös szerelem gyümölcseről. Megtérésükkor viszont már név szerint említi őt, hiszen Adeodatusz Isten követője lett, és mint ilyen méltóvá válik erre.

Mindezek alapján elmondhatjuk azt, hogy a szereplők megjelenítése nem véletlenszerű, hanem tudatos narrációs eljárás eredménye. Az abszolút perspektíva Isten, az üdvözülés, a narráció pedig ez esetben is e perspektívát szolgálja.

4. Következtetések

Láthatjuk azt, hogy a narrációt egy abszolút perspektíva, Isten határozza meg. Nem véletlen az, hogy Ágoston életének mely részeit emeli ki, azt milyen sorrendben mutatja be, sőt az sem, hogy a mellette élő embereknek milyen szerepet is szán az élettörténetében. A narrációban nem az időbeliség elve érvényesül, hanem egy sokkal mélyebb tartalom, a szervezőelv az Istenhez való viszony, a tőle való eltávolodás és a hozzá való visszatérés.

Szent Ágoston úgy lép fel mint narrátor, ilyen szerepben pedig tudatosan szerkeszti művét. Olyan szereplőt alkot meg, hogy annak története a megváltás allegóriájává válhasson.

A személyes identitás vizsgálatának során megállapíthatjuk azt, hogy a *Vallomások* esetében az elbeszélésnek konstitutív szerepe van az önazonosság szempontjából. Ágoston nem csak utólagosan beszéli el saját történetét, hanem az elbeszélés során rendez is azt, úgy, hogy azáltal üzenetét minél inkább megfoghatóvá tegye. Az élettörténet elbeszélése során folyamatosan újratemti önazonosságát, emlékezetére támaszkodva újból és újból megfogalmazza önmagát, az eseményeket bemutatva ismét megéli saját történetét. Az emlékezés, a múlt számbavétele viszont a belső fejlődés ábrázolása is egyben.

A ricoeuri megkülönböztetés és a *Vallomások* alapján azt mondhatnánk, hogy az identitás nem lezárt azonosság, hanem folyamatosan épülő, ezáltal egyfajta nyitott azonossággá válik. Az emberekben felellhető egyfajta identifikációs kényszer, viszont az emberi identitás nem eleve adott, hiszen az már a tárgyi egzisztenciával lenne azonos. Az identitás nem befejezett, lezárt, hanem másokkal való kommunikatív, együtt játszási viszonyban, állandó mozgásban van.

*

Irodalomjegyzék

Aurelius, Augustinus: *Vallomások*. (Ford. Városi István). Gondolat Kiadó. Budapest. 1982.

Frank, Manfred: Szubjektivitás és interszubjektivitás. (Ford. Weiss János.) *Magyar Filozófiai Szemle*. 1998. 4-6., pp. 419-443.

Freccero, John: *Autobiography and Narrative*, In.: *Reconstructing Individualism. Autonomy, Individuality, and the Self in Western Thought*, Edited by: Thomas C. Heller, Marton Sosna and David E. Wellbery. Stranford University Press, Stranford. California. 1986.

Gadamer, Hans-Georg: *Igazság és módszer. Egy filozófiai hermeneutika vázlatja*. Osiris Kiadó. Budapest. 2003.

³³ IV. könyv, II. fejezet

- Heidegger, Martin: Mit jelent gondolkodni? In.: Bacsó Béla (szerk.): *Szöveg és interpretáció*. Cserépfalvi Kiadó. Budapest. 1991. 17-41.
- Redl Károly: A személyiség születése. In.: Aurelius Augustinus: *Vallomások*. Gondolat Kiadó. Budapest. 1982.
- Ricoeur, Paul: Az én és az elbeszélte azonosság. In. uő: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Osiris Kiadó. Budapest. 1999a. 373-411.
- Ricoeur, Paul: A hármas mimézis. In. uő: *Válogatott irodalomelméleti tanulmányok*. Osiris Kiadó. Budapest. 1999b. 255-309.
- Ricoeur, Paul: A narratív azonosság. In. Thomka Beáta (szerk.): *Narratívák 5. Narratív pszichológia*. Kijárat Kiadó. Budapest. 2001. 15-25.
- Vajda Mihály: *Filozófia mint elbeszélés. Emlékezet és ismétlés*.
<http://www.c3.hu/~prophil/profi003/VAJDA.html>. é.n. 01.12.2010.
- Veress Károly: A beszélgetés, amely „mi magunk vagyunk”. In. uő: *Az értelem értelméről*. Mentor Kiadó. Marosvásárhely. 2003. 184-213.
- Wallis T., Richard: *Az újplatonizmus*. Osiris Kiadó. Budapest. 2002. 15-132.

*

<http://www.southeast-europe.org>
dke@southeast-europe.org

© DKE 2012

Figyelem! Kedves kutató! Ha erre a tanulmányunkra hivatkozik, vagy idézi annak egy részét, kérjük, küldjön erről egy email-t a főszerkesztő részére a dke@southeast-europe.org címre. *A tanulmányt a következőképpen idézze:*
Péter Mónika: A szubjektivitás konstitúciója Szent Ágostonnál. *Délkelet-Európa – South-East Europe International Relations Quarterly*, Vol. 3. No. 4. (2012 tél) 9 p.
Együttműködését köszönöm. *A főszerkesztő*